konzervatív szempontból is, ugyanakkor kétséges, hogy nem egy lázálomról beszélünk-e, amikor ennek a népszuverenitással való összeegyeztetéséről vallunk. Talán mondanunk sem kell, hogy a szubszidiaritás jellegzetesen premodern társadalmi elv, aminek szoros meghatározása éppen azért volt lehetséges, mert hagyományos működése lehetetlenné vált, gyakorlatilag megszűnt. Persze, pontosan Lányitól olvassuk más összefüggésben, hogy: „*A hagyománnyal sajnos, ugyanaz a gond, mint a termőtalajjal. Ameddig megvan, természetesnek találjuk a létét, de ha egyszer elpusztul, évszázadokba telik, ameddig újratermelődik, vagy pedig örökre kopár, meddő marad a táj, gyökértelen a nép, talajtalan a jobbító szándék.*" (111. o.)

Kétséges ugyanekkor, hogy az etika és az ökológiai politika interszubjektivitásban való megalapozása mennyiben megoldás a problémára, és mennyiben újabb elodázása annak. (Meggyőződésünk, hogy abszolutizálva az interszubjektivitást mindenképpen az utóbbi.) Lányi könyve mindenesetre gondolkodásra és vitára késztet. Úgy hisszük, több észrevételt és eszmecserét érdemelne, és nemcsak saját köreiben.

Stamler Ábel

Douglas Harding
FEJ NÉLKÜL. ZEN ÉS A NYILVÁNVALÓ ÚJRAFELFEDEZÉSE
90 oldal (Debrecen, 2018, Kvintesszencia Kiadó)

Az ember valóságtapasztalatát számtalan hamis bizonyosság torzítja. Ezek közül a legsúlyosabb az, amely önmagunk mibenlétével kapcsolatos. Közönségesen egészen másnak hisszük és éljük át magunkat, mint amik valójában vagyunk, és életfelfogásunkat, hovatovább szellemi törekvésünket erre a képzelt identitásra építjük. Nem tesszük fel a kérdést, hogy ki vagy mi vagyok én, mert a válasz kézenfekvőnek és banálisan egyszerűnek tűnik: ez és ez a személy, a sok-sok elkülönült létező egyike. Hasonlóképpen meg vagyunk győződve róla, hogy testünk a világban, tudatunk vagy énünk pedig a testünkben, pontosabban a fejünkben van.

Azonban éppen a fej tapasztalati példája bizonyítja, hogy önképünk mennyire abszurd és irreális, mégpedig nemcsak a vallási és metafizikai tanítások, hanem a mai ember által oly' nagyon tisztelt és a valóságosság talán legfőbb ítélőbírájának tekintett érzékszervi tapasztalás szempontjából is. Ezzel az állítólagos fejjel ugyanis, aminek a tudatot tartalmaznia kellene, igen komoly problémák vannak. A legkomolyabb probléma az, hogy nem mindig létezik. Elég egyetlen pillanatnyi elfogulatlan önfigyelem, hogy kiderüljön: „*nekem nincs fejem*".

E nyilvánvaló s mégis sorsfordító erejű igazságról szól Douglas Harding könyve, a *Fej nélkül*. Az egyes szám első személyű megfogalmazás, amit a szerző saját felismerésének leírása során használ, egyáltalán nem véletlen. A kérdést nem lehet általánosságban felvetni, és nem lehet másra vonatkoztatni. A többi embernek, akiket látok, van fejük, de nekem mint tapasztalónak nincs. „*Valójában csak egyetlen, szélesre tárt, keret nélküli és mérhetetlen ablak jelentkezik homlokteremnek* ezen *az oldalán, amiből senki nem néz ki. Mindig csak másnak van szeme és őt körbekeretező arca, soha nem ennek.*

Ezek alapján kétféle – két erősen eltérő fajta – ember létezik. Az első, amiből számtalan jár s kel a világban, kétségkívül egy fejet hord a vállain (»fejen« egy átlátszatlan, színes és szőrös, különféle nyílásokkal rendelkező, nagyjából húsz centiméteres gömböt értve), míg a másik, amiből pontosan egyet számolok, kétségkívül nem hord ilyet a vállain. És egészen mostanáig elsiklott figyelmem ezen egetverő különbség felett! Egy hosszúra nyúlt tébolyultság, egy élethosszig tartó hallucináció áldozataként (a »hallucináció« szótári értelmére gondolva: egy je-

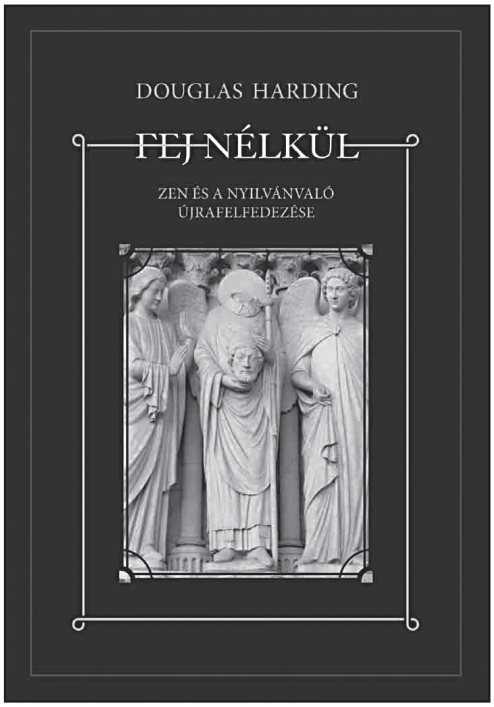
len nem lévő tárgy vélt érzékelése) önmagamra eddig mindig másokhoz hasonlóként tekintettem, és kétségkívül sohasem egy fejetlen, ám mégis eleven kétlábúként. Vak voltam arra az egyetlen valamire, ami mindig jelen van, és ami nélkül valóban vak vagyok – erre a bámulatos »fejpótlékra«, e határtalan tisztaságra, erre a ragyogó és makulátlan űrre, ami maga az, mintsem tartalmazója mindannak, ami kínálkozik." (13–14. o.)

Mindez nem *„irodalmi fogás vagy szellemeskedés"* (9. o.), és nem is filozófiai elmélet. A mentális képzetektől és prekoncepcióktól mentes *„látásból következik* – nézd, ki van itt, *a* képzeld el, ki van itt *vagy* mások szerint ki van itt *helyett*." (17. o.) A látás érzékszervi funkciója, mely közönségesen kifelé fordít és a világhoz köt bennünket, Harding megközelítésében éppenséggel a befelé fordulás, az alanyi tudatra való közvetlen reflexió támasztéka. A fizikai fej hiányának vagy nemlétének érzékelése egy szellemi tapasztalathoz, önmagam világelőtti és világot magában foglaló ürességének vagy feltétlenségének átéléséhez vezet. *„Ez a pont, az én megfigyelőállomásom, ez a különös »hézag, ahol egy fejnek kellett volna lennie«* – ez *a talapzata és gyűjtőedénye minden létezésnek, az egyetlen forrása mindannak, ami fizikai- vagy jelenségvilágként (elém »ki«-vetülve) megjelenik, az egyetlen határtalanul termékeny anyaöl, minden teremtmény szülője és visszafogadója. Ez maga az abszolút semmi, noha mégis mindent magában foglal; az egyetlen valóság, habár nem létező. Én Önmagam vagyok ez."* (26. o.)

Harding intuíciója – minden látszólagos „őrültség" ellenére – a legkevésbé sem idegen a hagyományok szemléletétől. A szerző a könyv harmadik fejezetében megemlíti azokat a tradicionális tanításokat, amelyek közvetlenül vagy indirekt módon a fejnélküliség tapasztalatához kapcsolódnak („A zen felfedezése", 29–40. o.). Például a zen buddhizmusban a fej (nem fizikai, de nem is pusztán eszmei-képzeletbeli) *„lemetszése"* (33. o.) konkrét gyakorlat, az üresség *(súnjatá)* vagy éntelenség *(anátmatá)* felismerésének hatékony segédeszköze. De paradox módon ugyanolyan könnyen értelmezhető a hindú (védántin) *átma-váda* keretei között is, az alanyi tudat abszolút természetére irányuló belátásként. Még általánosabb értelemben pedig kiindulópontja lehet a testhez kötöttség és a testtel való téves önazonosítás felszámolásának, ami több hagyományvonulatban a szellemi út fontos részét képezi. (Figyelemre méltó, hogy Harding a zen pátriárkák és a hindú mesterek – mint Ádi Sankarácsárja vagy Ramana Maharsi – mellett keresztény és szúfí misztikus szerzőkre, szövegekre is hivatkozik.)

Ezzel összefüggésben a mű egyik különleges érdeme, hogy nem csupán leírja vagy érzékelteti a fejnélküliség „élményét", hanem egyúttal felvázolja azokat a gyakorlati irányelveket és módszereket, amelyeken keresztül a szóban forgó tapasztalat kiterjeszthető az egész emberi testre (és elmére), sőt, *„testem teljességére, az univerzumra is. (…). Az alkalomtól függ, hogy e testből mit öltök magamra, képesnek lévén tetszőleges kiterjedését magamra venni. Könnyűszerrel azonosulok fejemmel, emberméretű testemmel, családommal, országommal, a bolygómmal vagy a naprendszerrel (…) és így tovább, anélkül, hogy bármiféle korlátba vagy határba ütköznék. És legyen bármennyire nagy vagy kicsi átmeneti testet öltésem (…), végül kiderül róla, hogy üres, önmagában nem létező. A megjelenések mögötti valóság kristálytiszta, nyitott és teljes egészében elérhető. Nyitva áll előttem az út minden teremtmény legbensőbb titkos valójába, tűnjön az bármennyire ellenszenvesnek vagy távolinak is a kívülállónak"*. (25–26. o.)

Egy dolog biztos: aki itt és most tapasztal, aki én vagyok, annak nincs feje, nincs teste, és nem az egyének egyike. Ez nem egoizmus, hanem valódi identitásunk tudata, amely minden partikuláris (vallási, nemzeti, személyes stb.) önazo-

nosság alapját, előfeltételét képezi. És felismeréséhez nem kell más, csak *„egy ártatlan pillantás és egy üres fej (a bátor szívről nem is beszélve)”*. (17. o.) Douglas Harding – szerencsére – mindháromnak birtokában volt. Igencsak örömteli, hogy radikális gondolatait immár magyar nyelven is olvashatjuk, kiváló fordításban!

„A becses vadzsra *kard, íme itt van és nem más a célja, mint a fej lemetszése.”* (Ta-huj)

Laki Zoltán

Erdei Zoltán
AZ ELMÉLYEDÉS METAFIZIKAI ÉRTELMEZÉSE
112 oldal (Debrecen, 2019, Kvintesszencia Kiadó)

Megjelent egy friss könyv az elmélyedés témájáról a Kvintesszencia Kiadónál, Erdei Zoltán tollából. Mindenekelőtt megjegyeznénk: példásnak tartunk minden kísérletet, ami pontosabb és részletesebb leírását és értelmezését kívánja adni a spirituális elmélyedésnek. Ez egy olyan kérdés, amihez akkor is érdemes újra és újra visszatérni, ha jelentése és jelentősége evidens számunkra. A tisztázások hozzásegíthetnek bizonyos szemléleti vagy gyakorlati akadályok feloldásához, ami új lendületet és értelmet adhat a szellemi praxisnak. Azonban a jelen mű elolvasása során az a benyomásunk támadt, a komoly témafelvetés, a tisztázó szándék és a „bizonyító erejű” levezetések ellenére, mintha egyes részleteket illetően csak tovább növelné a zavarokat, ezért szükségesnek érezzük, hogy néhány kritikai megjegyzéssel éljünk a művel és a szerző sajátos beállítottságával kapcsolatban.

Az elmélyedés metafizikai értelmezése című könyvnek – Srí Ramana Maharsi bizonyos tanításain alapuló – fő mondanivalója, miszerint igazi szellemi megvalósításról egyedül akkor beszélhetünk, ha a figyelem, minden külső támasztéktól és kifelé irányuló gyakorlattól elfordulva, egyedül befelé, a tapasztalóra, lényegi önmagamra, minden megnyilvánulás kizárólagos forrására irányul, teljes mértékben elfogadható. Olyannyira, hogy nem is igazán érthető: mit tekint mindebben akkora nóvumnak a szerző? Ez a tradicionalisták körében – már ha e könyv egyáltalán tradicionalistáknak szól – teljesen egyértelmű, mi több, igenelt megállapítás, ami egy-két marginális esetet leszámítva sohasem volt megkérdőjelezve. De mint említettük, attól, hogy valami evidens, még lehet, sőt adott esetben kell is róla beszélni. Ám amikor a szerző minderről úgy szól, mintha – kedvenc mestereit, Srí Ramana Maharsit, Srí Szádhu Ómot és Srí Niszargadatta Mahárádzsot leszámítva – a bölcsek kövének egyedüli letéteményese volna, akkor az olvasónak hamar az a gyanúja támad: az adott írás nem is annyira bizonyos tanok, szellemi törvényszerűségek és tapasztalatok ismertetéséről, mint inkább a mű készítőjének kivételes